

Középkori és modern zsidó irodalom

BBN-HEB11-313 , BBN-BIB-691.07, BBV-101.50, BMVD-101.77

Panelóra, koordinálja: *Biró Tamás*

2019. szeptember 11.: Bevezetés

Praktikus dolgok:

- A kurzus honlapja: <http://birot.web.elte.hu/courses/2019-irod3/>
<http://birot.web.elte.hu/irod3/>
Jelszó! heber / irod
- Biró Tamás (koordinátor):
biro.tamas@btk.elte.hu
<http://birot.web.elte.hu/>, <http://www.birot.hu/>
Fogadóóra: szerda 13:45–14.30, emailés egyeztetés alapján.
- Pótóra: ha elmaradnak órák (egyelőre nincs tervezve).

Követelmények, praktikus dolgok:

Az óra jellege: előadás + forráselemzés, beszélgetés, közös munka, stb.

Írásbeli vizsga a félév végén:

- Az órán elhangzottak (+ egyes előadók által esetleg megjelölt extrák)
- Tankönyv gyanánt (vizsgára):

Stemberger, Günter / Dobos Károly, ford. *A zsidó irodalom története*
(Budapest: Osiris, 2001), pp. 95–211. [81.Ste.3.]

Esetleg további rövidebb cikkek, könyvfejezetek egy-egy témakörhöz.

- Előadásonként megadott nevek, fogalmak, címek, stb. listája.
- Források ismerete és elemzése (az órán elhangzottak alapján).

Követelmények, praktikus dolgok:

- A honlapon (<http://birot.web.elte.hu/irod3/>, valamint <http://hebraisztika.hu/site/kurzusprocess.htm?id=618>):
 - Előadások prezentációi, handoutjai (sajnos csak utólag).
 - Kötelezően elolvasandó források, ajánlott irodalom, stb.
 - Néha: felhasználónév, jelszó.
 - Stb.

Követelmények, praktikus dolgok:

- Összefoglalók:

<http://birot.web.elte.hu/courses/2019-irod3/osszefogl.php>

- Beadhat, aki az előadáson jelen volt, csütörtök reggel 8.00-ig
- +1 pont a vizsgán
- „lényeg az előadó szerint” / „lényeg a hallgató szerint” / „legérdekesebb”
- + kérdések és kritika
- Választ adok emailben

Az óra céljai:

- **„Középkori és modern zsidó irodalom”:**

- Időben: kb. i.sz. 7. sz. – 20. sz.
- Zsidó és/vagy héber nyelvű.
- „Irodalom” = rabbinikus irodalom, szépirodalom, filozófia, tudomány, stb.
- Megközelítés: elsősorban kulturális, történelmi, filológiai szemszögekből.

1. Meghatározó műfajok, jelenségek, jellemző problémák ismerete.
2. Történelmi, kulturális, vallási beágyazottság megértése.
3. Legfontosabb szerzők és művek megismerése (fordításban).

A félév szerkezete

Szept. 11.: Bevezetés (Biró Tamás)

Szept. 18.: Kódex-irodalom, talmudi kommentárok, minhag-irodalom (Turán Tamás)

Szept. 25.: Responzumok (Turán Tamás)

Okt. 2.: Középkori vallási és világi költészet, pijjut (Koltai Kornélia)

~~Okt. 9.:~~ *jom kippur miatt elmarad az óra*

Okt. 16.: Zsidó Biblia-magyarázat (Biró Tamás)

Nov. 6.: *Jewish thought*: középkori filozófia, misztika (Biró Tamás)

...

A félév szerkezete

...

Nov. 13.: Perifériák”: tudományok; karaita irodalom; fordítások;
 népi irodalom zsidó nyelveken (Biró Tamás)

Nov. 20.: Jiddis (Komoróczy Szonja)

Nov. 27.: Haszkala és nyelvújítás; héber irodalom Magyarországon (Bányai Viktória)

Dec. 4.: Modern héber irodalom (Peremiczky Szilvia)

Dec. 11.: Magyar(-)zsidó irodalom (Koltai Kornélia)

+ ha lenne még idő: Összefoglalás és ami kimaradt (Biró Tamás, stb.)

A félév szerkezete

Esetleges változások:

- Honlapon
- Emailben

...

Nov. 13.: Perifériák”: tudományok; karaita irodalom; fordítások;
 népi irodalom zsidó nyelveken (Biró Tamás)

Nov. 20.: Jiddis (Komoróczy Szonja)

Nov. 27.: Haszkala és nyelvújítás; héber irodalom Magyarországon (Bányai Viktória)

Dec. 4.: Modern héber irodalom (Peremiczky Szilvia)

Dec. 11.: Magyar(-)zsidó irodalom (Koltai Kornélia)

+ ha lenne még idő: Összefoglalás és ami kimaradt (Biró Tamás, stb.)

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

Uri Cvi Greenberg

(1896–1981):

Uri Tsvi farn Tselem INRI

(*Albatros*, 2 (1922), pp. 3-4.)

אורי צבי

פארן צלם

INRI

לכא ביין און איינער טון
דער שירה צווייטטיקט, וואס
הענט גישט אין שנות מיט
דיר אויף א דאָלישן סלופ ביי
א צלם-וועג, זון טריקט טיך,
גאלט לייגט דיך אויף מיר!

דיין ברודער, זע, די בינער פון מין
גוף, די תום-השדרה פון מיר: און בון און

ליכט-פון-א-וועלט-אין-באניען דובולטטיק, וואס

לייטערן. | ס'זאל און ברענגן נאכט אוי טינט, שטום ווי די

בין און בייסען (אין קאן די טשא גרענא אויף קאפ און אויגן גישט טראָקן, קבער ביינאכט צום טיך די טו-
געטטיג פון טילע וואָסערן: אַרונטער-שטאַם: קאָרשעט און טיך, ברודער יא, סקאָרשעט ויך א יודיש וויס-אין-בין (א צוויי טוינט יאָר
נאָך דיר, אלס!) און מינע ליפן ווערן אויפגעריסן: רויטע וואַנד אינס פֿינסטערניש — | ס'זינט מיין קול
שלאַנגענארטיק, אויפֿליצנדיק: הייז פֿונם פֿלום פֿלום — | דו, רייסט ויך פֿונם פֿלום, ווען וינגערדיקער יעגן גייט,
בימער אַרילן פֿלעטער אָן יאָמערט אויפֿן קול, וועלערט שרייען-אויף, וועלעס הענגט זיך פֿאַר דיר — און דו
— פֿאַר אַלעמענס הייען-נעלט — שרייסט, שרייסט, יידיש-אומגליק-געשריי — | געדענקסטו בירודער, ס'היי-
ליקע ביה-לחם-ד'אַרף? געדענקסטו דיין טאָגענטיג מיט פֿרום אויפֿן ניליער פֿאַלדער-וועג: אַקריגעלע זאַלבענס-אויף, אירע
לעקן אויף דיינע טיס, אַ וויסער העפֿער-ע-אויפֿליץ פֿלוינער גליקן גלאָקן קלינגן, אויפֿליץ יאָמיקע געבעטער-קולות
קל-עך, סקאָן זיין: דו געדענקסט שוין גישט, אויפֿליץ פֿלוינער גליקן גלאָקן קלינגן, אויפֿליץ יאָמיקע געבעטער-קולות

און אַ פֿליטיק פֿאַטיניש INRI איבערן טאָן
פֿאַרוואָס איז דיין פֿליק פֿאַר גאָר צום היסל גי-

ווערט און קרעכט פֿאַר היילט: אלי אוי-

למה זוכנא
פֿאַר ריינדיקער פֿאַה-צייט, שקיעט

דחמה, עך, דער סאַטע טייגער
צווערט דעפֿאַלט אינס פֿאַלעס

צווערט פֿאַרדושה און שעטט מיט
די דרטיקע אויגן דעס צער פֿאַר

אַ פֿאַרזייענדיקן טעג העלע, טעג-
מע אוינער וואָרט אָבער אויף

שענעוואַלפֿאַנגן אויפֿקודוס-ליבנה,
אין גישט, און שטיי: א

וואָלקן מיט שקיעה אין לייב
טראַטע און שקיעהדיק און וויי

גענדיקן פֿלום אַרײַן, כּשעת עס
ריגט אויף: ביזט אַ דרומס געווען

רײַן, ברודער יא, האָסט צוויי טו-
זעט יאָר טוה אויפֿן קרייץ, ארום

דיר איז אַרײַם וועלעס עך,
האַסט פֿאַרנעטן אַלץ פֿאַרזייענער-

טער פֿון דיינער טראַטע גישט:
דיר צעקאַמט אַ פֿאַר-דיר, איבערן

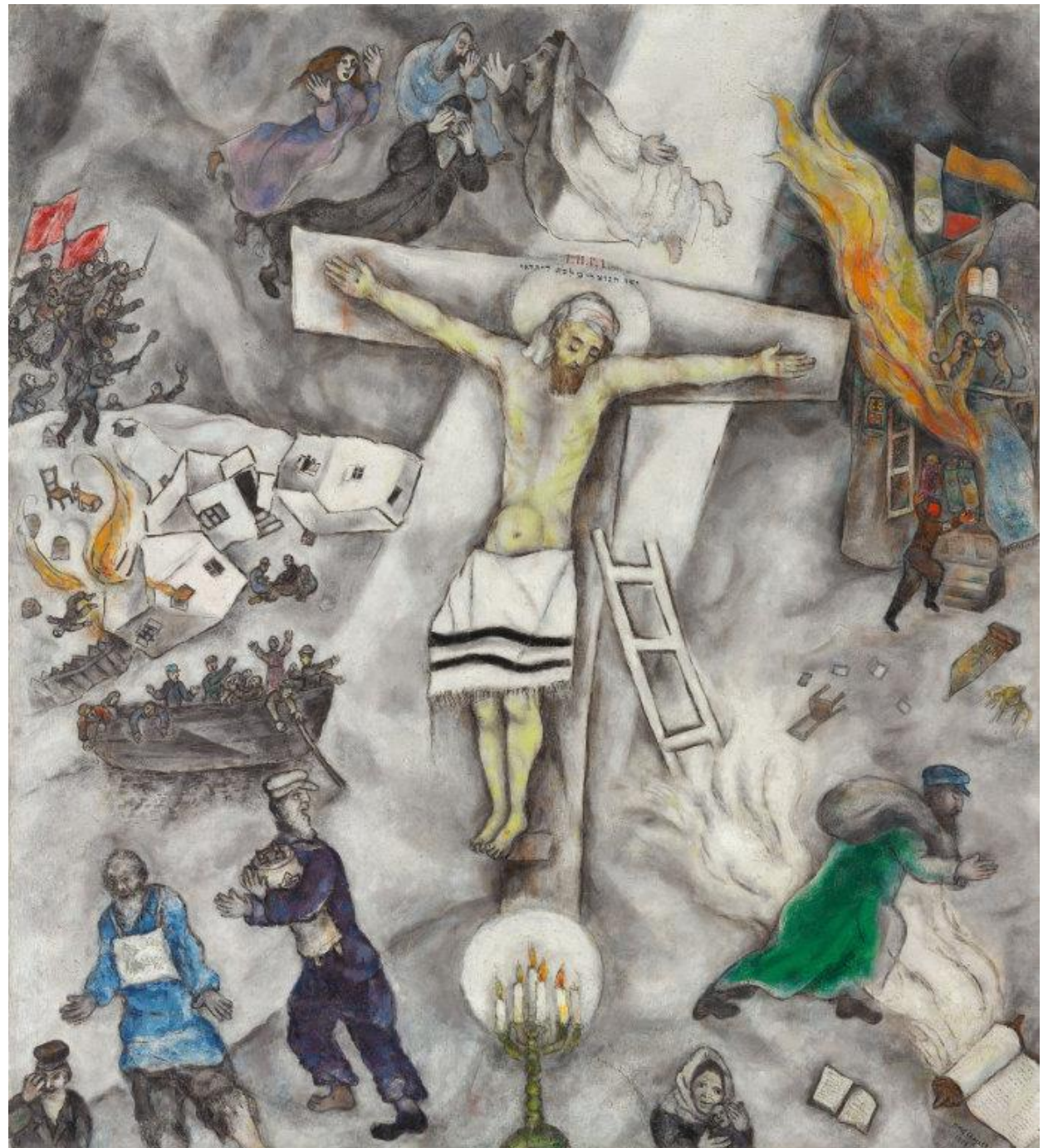
פֿון - דיר - דובולטיק הענט
אונטער ווי פֿאַלמען-ווייט, און

אחרונים-צוטרעטר, אַ פֿאַר-
ליווערעט אויגן זען גישט: דיר

צווייטע: אַ קופֿע אָפֿגעשניטע-
נע ויך - קעס צעריסענע פֿליטים, וויי

צעשטאַלענע פֿאַרמעטן, וויי
סע לייזונטן מיט פֿלום-פֿלעקן.

Marc Chagall
(1887–1985):
White Crucifixion
(1938)

Felix Mendelssohn

(1809–1847):

Nászinduló

(1842)

Jewbox:

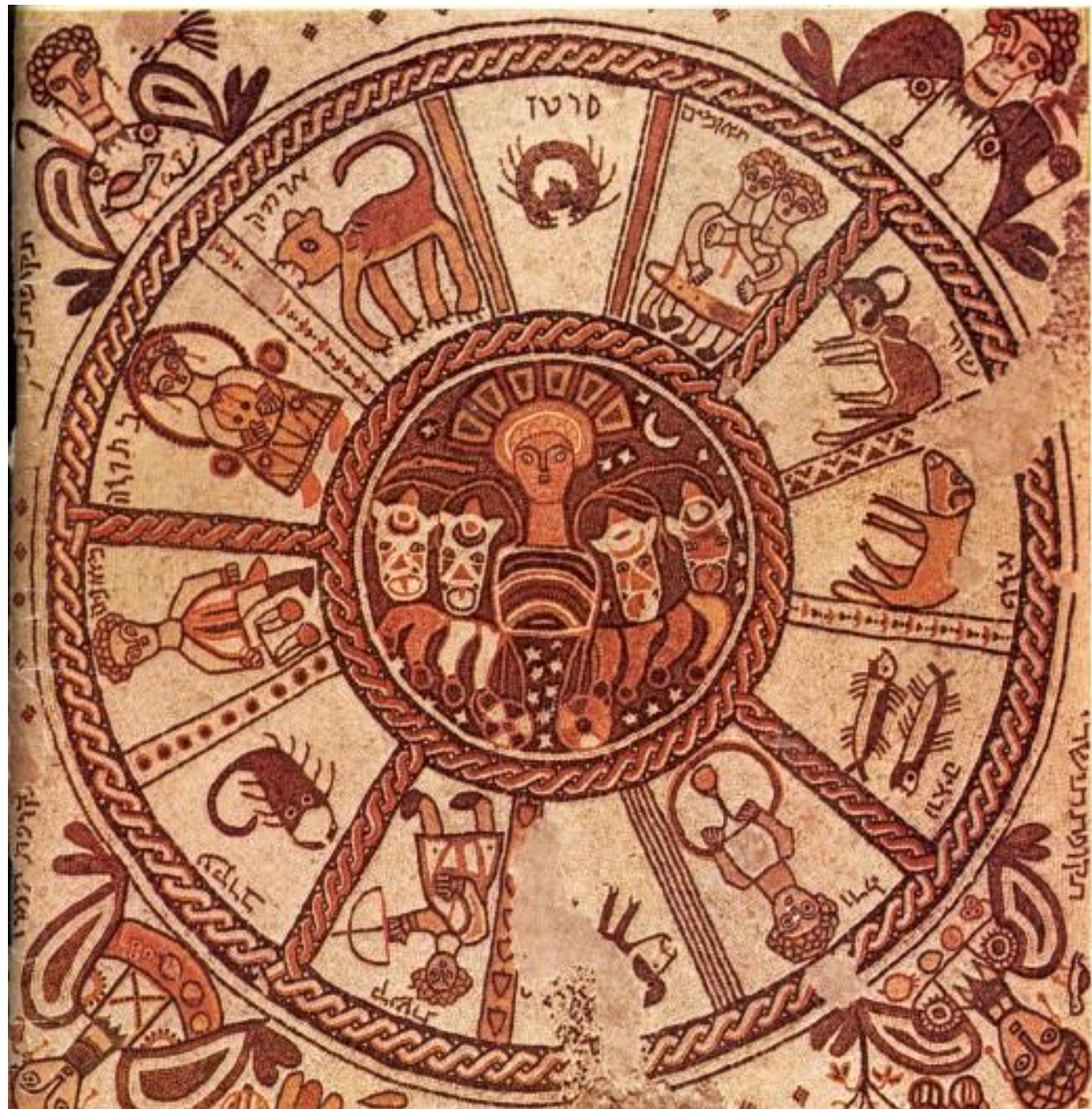
<http://radio.jewbox.hu:8000/classic.m3u>

The screenshot displays the Jewbox website interface. At the top, the title "Zsidó komolyzene" (Jewish classical music) is visible. Below it, the stream title "Zsidó komolyzenei adó - Jewish classical music" is shown. The date "2008. június 23. hétfő, 20:25" and a "SHARE" button are present. A central image features a Star of David with a lion, and the text "Hosszan tartó lány csokor, a leghíresebb magyar és külföldi zsidó zenészek alkotásainak gyűjteményével." (A long-lasting girl's bouquet, a collection of the most famous Hungarian and foreign Jewish composers' works). Below this, it says "A netrádió hallgatáshoz kattalj a fülhallgatóra, vagy IDE!" (Click on the headphones for the netradio listening, or HERE!). A navigation bar shows "Első < Előző 1 2 Következő > Utolsó >>" and "Oldal 2 / 2". Social media sharing options for "Megosztás" (Share) and "Like" are at the bottom.

On the right side, there is a registration form with fields for "Név:" (Name) and "E-mail:" (E-mail), and a "Feliratkozás" (Register) button. Below the form is a "főmenü" (Main menu) with a list of categories: Főoldal, JNews, InterJews, VilágStetl, Mélyvíz, Zúzda, Rappi, DJews, Zene füleimnek (Music for my ears), Zsidó komolyzene, IsraTrance, Zsidó zenészek, Klezmer zenék, Modern izraeli zenék, Tradicionális zsidó zenék, Heti szakasz - ajánló, Extrák, Galéria, and Vendégeknyv.

At the bottom right, there are several promotional banners: "BannerCsere" (Banner exchange), "Virtuális Zsidó Múzeum" (Virtual Jewish Museum), "Zsidó dalok kottái" (Jewish songs sheet music), and "Zsidó kisokos" (Jewish guide) with a "Jew U!" logo.

Padlómozaik a
Bét Alfa-i zsinagógában
(Északkelet-Izrael, i.sz. 6. század?)

[http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/
/b/b2/Beit_Alpha.jpg](http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b2/Beit_Alpha.jpg)

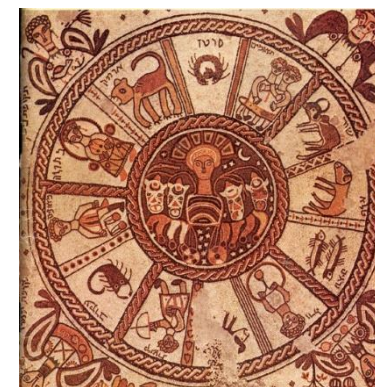
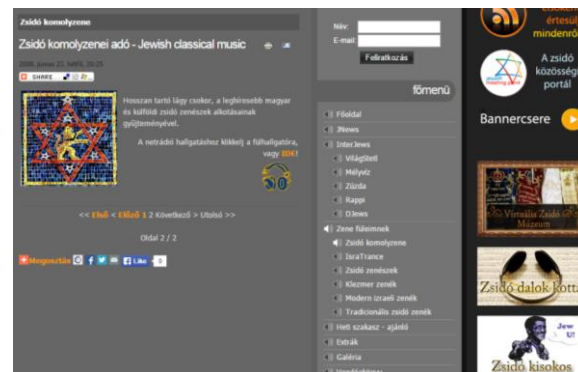
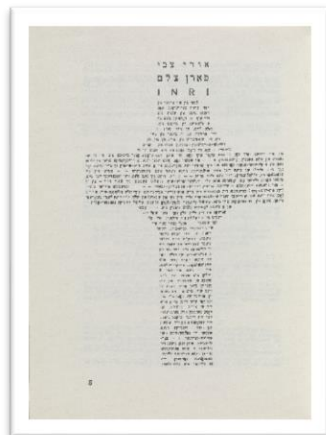
Mitől zsidó a zsidó irodalom?

- Mit gondolnak?

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

- Zsidó szerző?
- Zsidó közönség?
- Zsidó téma?
- Zsidó „jelleg”?

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

Szerző	✓	✓	✗ / ?	✓ / ?
Közönség	✓	✗ / ?	✗ / ✓	✓
Téma	✗	✗	✗	✗ / ? / ✓
„Jelleg”	✗ / ? / ✓	✗ / ? / ✓	✗	✗ / ? / ✓

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

	Szerző	Közönség	Téma	„Jelleg”
<i>Biblia-magyarázat</i>	✓	✓	✓ / ?	✓ / ?
<i>Halákhikus irodalom</i>	✓	✓	✓	✓
<i>Liturgiai költészet</i>	✓	✓	✓ / ?	✓ / ?
<i>Középk. héber világi költészet</i>	✓	✓	? / ✗	✗ / ? / ✓
<i>Középkori zsidó filozófia</i>	✓	? / ✓	? / ✓	? / ✓
<i>Újkori zsidó filozófia</i>	✓	✗ / ? / ✓	✗ / ? / ✓	✗ / ?
<i>Misztika</i>	✓	✓	? / ✓	✗ / ? / ✓

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

	Szerző	Közönség	Téma	„Jelleg”
<i>Tudományokról héberül</i>	✓	✓	✗	✗ / ?
<i>Karaita irodalom</i>	?	?	✓	? / ✓
<i>Ladino népdalok</i>	✓	✓	✗	✗
<i>Jiddis regények</i>	✓	✓	✗ / ✓	✓
<i>Mai izraeli irodalom</i>	✓ / ?	✓ / ?	✗ / ? / ✓	✗ / ?
<i>Radnóti Miklós költészete</i>	✗ / ?	✗ / ?	✗ / ?	✗
<i>Kertész Imre: Sorstalanság</i>	✓	✗ & ✓	✓	?

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

- Zsidó szerző?
 - Vitatható esetek: karaiták, Spinoza, Radnóti Miklós...
- Zsidó közönség?
 - De: Slomo Ibn-Gabirol *Fons Vitae*; irodalom a környező népek nyelvén...
- Zsidó téma?
 - De: mitől zsidó egy téma?
Pl.: „Cedaka (jótékonykodás) / tikkun olam (a világ megjavítása) mint zsidó érték”?
- Zsidó „jelleg”?
 - Mitől zsidós egy zsidó irodalmi alkotás?

„Zsidós jelleg”

Mikortól számít „zsidósnak” egy irodalmi alkotás?

- Héberül vagy judeo-nyelven (jiddis, judeo-arab, ladino...) született?
 - De: hol a határ judeo-nyelv és a környezet nyelve között?
- A zsidó valláshoz kapcsolódik?
 - De: hol a „zsidó vallás” határa? Reform? Karaiták, samaritánusok? Folklór?
 - Nem lehetséges szekuláris zsidó irodalom? Mi a zsidóság: vallás, nép vagy kultúra?
- Egyéb jellegzetességek megléte?
 - Például: a Héber Biblia mint (kimondott vagy kimondatlan) alapszöveg.

A nyelvválasztás jelentősége

- A babiloni fogságig: héber
 - A babiloni fogságtól az ókor végéig: héber és arámi, majd görög, stb.
 - Középkor:
 - A zsidó közösségek anyanyelve: a környező népek nyelve, annak zsidó szociolektusai (pl. judeo-arab), ill. ún. **zsidó nyelvek** (jiddis, ladino, stb.).
 - Héber (és arámi): irodalmi (tudományos, rabbinikus), szakrális és liturgiai funkciók.
 - Újkor: a környező nyelvek irodalmi standardjai (Hochdeutsch, stb.).
- A szerző részéről [szinte] tudatos **döntés**, hogy milyen nyelven írjon:
- Milyen nyelven tudja kifejezni a gondolatait (szaknyelv), érzéseit (emocionális kötődés)?
 - Milyen nyelven jut el a célközönséghez? Melyek a célközönség nyelvi elvárásai?
 - Mi az adott műfajhoz *konvencionálisan* tartozó nyelv / nyelvváltozat / stílus?

Diaszpóralét

- A zsidóság száműzetésben: „itthon/otthon”.
- Posztkoloniális elmélet:
„internal colony” viszony a környező társadalomhoz.
- Kettős kötődés, kettős identitás?
- Középkor: alávetett státusz.
Modernitás: emancipáció kérdőjellel.
- Halákha: időtlen elmélet vs. a diaszpóralét gyakorlata.

Diaszpóralét:

Szántó T. Gábor: *Kafka macskái* (Noran Libro, Budapest, 2014)

„Mert zsidó író vagyok, és egyedül érzem magam. Nincsenek elődeim, vagy alig. És követőim követőim sincsenek [...] nálunk senki sem nevezi magát zsidó írónak, sőt még a zsidó irodalom létét is vitatják [...]” (p. 108)

„Az írás szerepe [...] [n]élkülözhetetlen számukra, mert hontalannak érzik magukat a társadalomban, a nyelvben, és ki akarnak törni ebből az elszigeteltségből [...] a nyelv száműzöttje és hontalanja [...] a diaszpórában élő zsidó író, aki saját kultúrájától is elidegenedett, mert a nyelvét nem beszéli, a hagyományait töredékesen gyakorolja, mert nem is hagyták rá, inkább maga kaparta össze, hontalanságában kétszeresen is zsidó, ezért kétszerte inkább rászorul, hogy írjon, mintha saját hajánál, vagy inkább saját szavainál fogva akarná kihúzni magát a csapdából.” (p. 109)

„Az író úgy érzi, hogy amikor zsidókról ír, beszél, értük is szól. Akkor is, amikor provokálja őket, s amikor nem feltétlenül érzik magukénak, sőt néha felháborodnak rajta. És az író így néha a perifériára sodródik [...]” (p. 110).

Összefoglalás

Mitől zsidó egy zsidó irodalmi/művészeti alkotás?

Lehetséges hipotézisek:

- Zsidó szerző (származásilag vagy vallásilag?) – *ki számít zsidónak?*
- Zsidó közönség (*célközönség*, akinek a szerző szánja a művét, ↔ *olvasóközönség*, aki ténylegesen olvassa, a mű keletkezése idején vagy később)
- Zsidó téma – *de mi számít zsidó/zsidós témának?*
- Zsidó „jelleg”
 - Nyelv, amelyen született (héber, judeo-nyelvek...)
 - *A Héber Biblia* mint (kimondott vagy kimondatlan) alapszöveg
 - Diaszpóralét, arra történő reflektálás
 - Szimbólumrendszer; • Helyszín vagy kontextus; • Stb...

Összefoglalás

Mitől zsidó egy zsidó irodalmi/művészeti alkotás?

Lehetséges hipotézisek:

- Zsidó szerző (származásilag vagy vallásilag?) – *ki számít zsidónak?*
- Zsidó közönség (*célközönség*, akinek a szerző szánja a művét, ↔ *olvasóközönség*, aki ténylegesen olvassa, a mű keletkezése idején vagy később)
- Zsidó téma – *de mi számít zsidó/zsidós témának?*
- Zsidó „jelleg”
 - Nyelv, amelyen született (héber, judeo-nyelvek...)
 - *A Héber Biblia* mint (kimondott vagy kimondatlan) alapszöveg
 - Diaszpóralét, arra történő reflektálás
 - Szimbólumrendszer; • Helyszín vagy kontextus; • Stb...

Zsidónak tekintjük, ha teljesül...

- ezek közül – melyik?
- ezek közül több egyszerre – melyek?
- ezek közül legalább tetszőleges három (vagy más szám)?

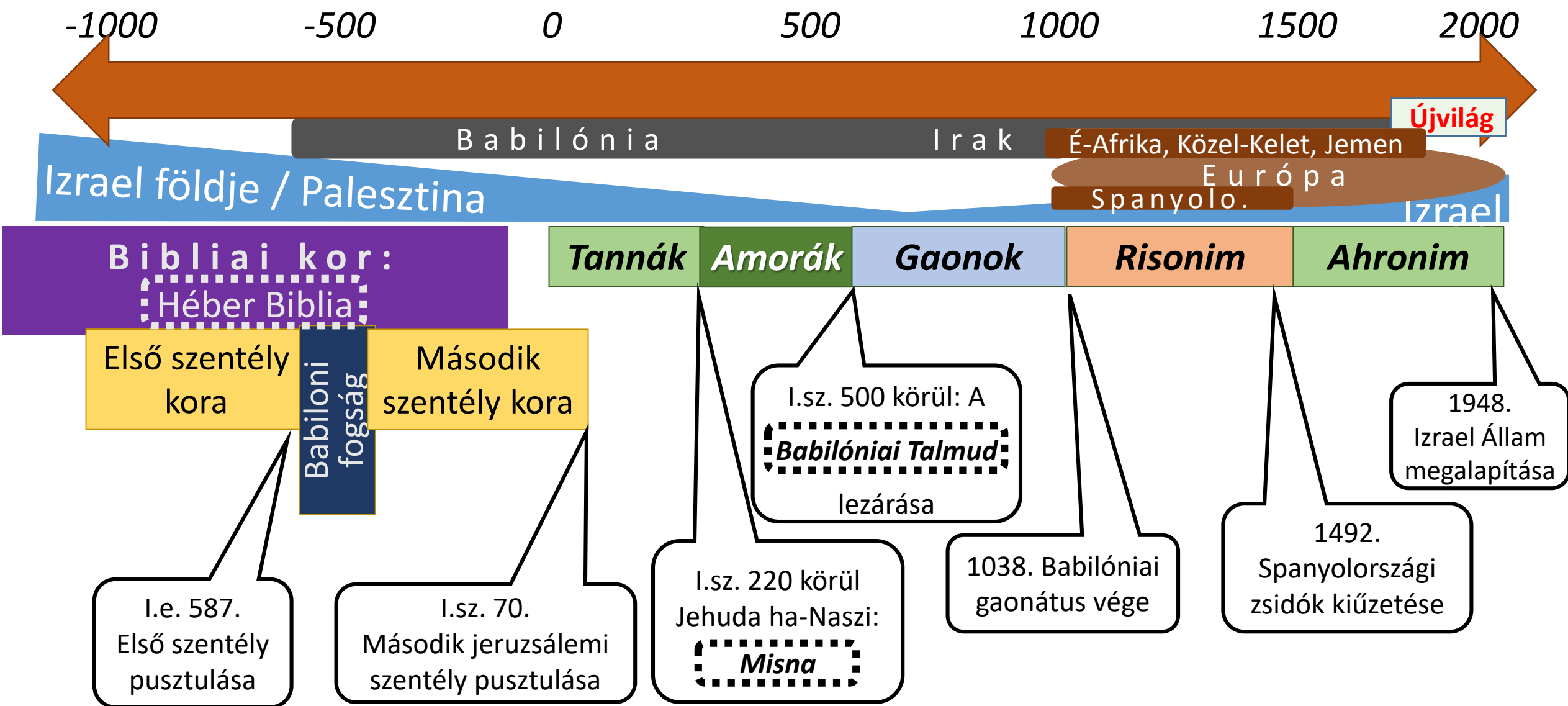
Visszatérő kérdések a félév során

1. A környező népek kulturális javainak a hatása a zsidó/héber nyelvű irodalomra? (Új témák, új műfajok, új formák stb. átvétele.)
2. A zsidó szerzők számára a nyelvválasztás fontos szempont?
→ A célközönségnek mi a nyelve? A műfajnak mi a nyelve?
3. Viszony a korábbi zsidó szerzőkhöz, művekhez? (intertextualitás)
→ A Héber Biblia (hol explicit, hol implicit formában) alapszövegként, hivatkozási pontként szolgált?
4. A száműzetés, ill. az Izrael földjére történő visszatérés téma-e?

Zsidó történelem

és kultúrtörténet dióhéjban

A zsidó történelem dióhéjban zanzásítva

Zsidó történelem dióhéjban

- I.sz. 70: a második jeruzsálemi szentély lerombolása
3. század elejéig: tanaitikus kor 3-6. század: amórai kor
- 637: Jeruzsálem muszlim meghódítása
7-10. század: gáoni kor
- cca. 1038: a (bagdadi) gaonátus vége
10-12. század: spanyol-zsidó aranykor
11-14. század: klasszikus askenázi kor
- 1492: spanyolországi kiűzetés
Askenázi világ („német”): Kelet- és Nyugat-Európa
Szfaradi világ („spanyol”): muszlim világ, stb. Stb: Itália, Jemen, Perzsia...
- 1948: Izrael Állam megalakulása

Excursus: a zsidó történelem kulcsévszámai

(erősen hagyományos narratíva – nem a szak szemlélete!)

*Történelemórakon
finomítandó*

- Bibliai narratíva, a hagyományos (de nem a vallásos zsidó) történetírás évszámaival:
i.e. 13. sz.: Egyiptomi kivonulás, pusztai vándorlás, 1010-970: Dávid királysága,
970-930: Salamon királysága, első szentély, 930: Júda és Izrael kettéválása.
- Első szentély kora és a babiloni fogság:
721: Északi királyság (Izrael) pusztulása,
587 (586): Első jeruzsálemi szentély pusztulása, 586-536 : Babiloni fogság.
- Második szentély kora:
539-332: Perzsa korszak 516: Második szentély felépítése
332: Nagy Sándor Jeruzsálemben 320-: Júda ptolemaida uralom alatt
198-167: Júda szeleukida uralom alatt 167-: Hasmoneus felkelés
i.e. 63: Pompeius Jeruzsálemben 66-70: Zsidó háború Róma ellen
i.sz. 70: Jeruzsálem és a második szentély pusztulása 132-135: Bar Kochba.

Excursus: a zsidó történelem kulcsévszámai

(erősen hagyományos narratíva – nem a szak szemlélete!)

*Történelemórán
finomítandó*

- Késő ókor:
 - 200 körül: Jehuda ha-Naszi és a *Misna*
 - 350 (450) k.: *Palesztinai Talmud* lezárása
 - 500 körül/után: *Babiloni Talmud* lezárása.
- Középkor:
 - 638: Arab hódítás Palesztinában
 - 1038: Gaoni korszak vége Babilóniában
 - 1040-1105: Rasi (Rabbi Slomo Jic'haki)
 - 1135/8-1204: Maimonides
 - 1492: Zsidók kiűzése Spanyolországból.
- Kora újkor és újkor:
 - 1488-1575 Rabbi Jozsef Karo
 - 1729-1786: Moses Mendelssohn
 - 19(41)-1945 Holocaust
 - 1948: Izrael Állam megalapítása.

Excursus: a zsidó történelem kulcsévszámai

(erősen hagyományos narratíva – nem a szak szemlélete!)

Történelemórán
finomítandó

- Késő ókor:

350 (450) k.: *Palesztinai Talmud*

200 k.

(még) zsidó történelemről:

isna

zárása.

Bevezető háttérolvasmány annak, aki nem tanult (még) zsidó történelemről:

- Biró Tamás, Zsidó történelem dióhéjban,
http://birot.web.elte.hu/courses/2019-irod3/readings/Zsido_tort_diohej.pdf.

- Simon Dubnov, A zsidóság története (reprint: 1991),
ebben van egy hasznos időrendi táblázat (pp. 221–226):
<http://birot.web.elte.hu/courses/2019-irod3/readings/Dubnov.pdf>

1729-1786:

Moses Mendelssohn

1948:

Izrael Állam megalapítása.

A zsidó középkor és újkor fordulópontjai

- 7. sz. közepe: iszlám hódítás a Közel-Keleten
- 9. század körül: lassú migráció Mezopotámia/Irak és Bizánc (Palesztina, Dél-Itália) → spanyol (későbbi szfaradi kultúrkör) és német-francia (askenázi) területekre.
- 10. század: a spanyolországi zsidó aranykor kezdete (iszlám fennhatóság alatt).
- 11. század: jelentős rabbinikus tevékenység kezdete askenázi területeken (Rasi).
- 12. század: Juda ha-Levi, Abraham ibn-Ezra, Maimonides...
- 14. század közepe: fokozatos migráció kezdete Németországból Lengyelország felé.
- [Spanyolország visszahódítása az araboktól →] 1492. a spanyolországi zsidók kiűzetése.
- 18. század: *haszkala* = zsidó felvilágosodás (Moses Mendelssohn)
- 19. század: emancipáció és asszimiláció. 1870-es évektől: politikai antiszemitizmus.
- 19. század vége: politikai cionizmus. Holokauszt. 1948. Izrael Állam megalapítása.

Zsidó középkor, zsidó újkor

(Leegyszerűsített összehasonlítás, sok ponton finomítandó, árnyalásra szorul a következő órákon és a történelmi kurzusokon. Itt most csak néhány fontos szempontot vezetünk be.)

	Középkor	Kora újkor	Újkor
Kezdet	iszlám hódítás	haszkala = zsidó felvilágosodás	
Vége	haszkala = zsidó felvilágosodás		Izrael megalapítása
Földrajzi súlypont	iszlám területek, (Ny-)Európa		(Köz- & K-)Európa + tágul
Domináns nyelv	középkori héber, arab		német, jiddis, modern héber...
Beszélt nyelv	judeo-nyelvek		jiddis, nemzeti nyelvek...
A zs. vallás szerepe	központi		csökken (szekularizáció)

Mi a Misna?

Lásd az
„Irod tört. 2.”
órán!

Hagyományos rabbinikus narratíva:

- Írott tan *Tora se-bikhtav* תורה שבכתב
Tóra (Mózes öt könyve): *Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium*.
- Szóbeli tan *Tora se-be-al-pe* תורה שבעל-פה
„Használati utasítás”:
 - Tóra-értelmezési módszerek (hermeneutikai szabályok)
 - A Tórában explicit formában nem leírt további részletek
 - ...

A rabbinikus zsidóság
„alapdogmája”:
Mózes mindkettőt
egyformán megkapta
a Sínai-hegyi
kinyilatkoztatás során

A klasszikus rabbinikus irodalom térben és időben

Lásd az
„Irod tört. 2.”
órán!

	Palesztina	Babilónia
<i>Tannaitikus kor:</i> (kb. 70 – kb. 220)	Misna Toszefta halakhikus midrásgyűjtemények ...	---
<i>Amorai kor:</i> (kb. 220 – kb. 500)	Jeruzsálemi Talmud aggadikus midrásgyűjtemények ...	Babilóniai Talmud

Ami kimarad a félévből

(illetve kimaradna, ha nem lenne a következő dia)

Amit még a félévbe bele kellett volna szorítani...

- Színház, filmművészet, kabaré, képzőművészet és más művészeti ágak
 - Zsidó irodalom modern nemzeti nyelveken
 - németül
 - angolul (pl. USA)
 - oroszul
 - magyarul (kortársak)
 - spanyolul (Dél-Amerika)
 - stb. stb. stb.
 - Könyvkultúra
 - Kora újkor
 - Pl. barokk Itália
 - Egyes műfajok más korokban
 - Pl. mai halákhikus irodalom
- + *Amiket csak érintőlegesen említünk majd meg*

<http://birot.web.elte.hu/courses/2019-irod3/irod3-2019-14.pdf>

Heti összefoglaló leadása

- Opcionális, de alkalmanként +1 bónuszpont a félévvégi írásbeli vizsga pontszámához.
- <http://birot.web.elte.hu/courses/2019-irod3/osszefogl.php>
- Csütörtök reggel 8:00-ig!
- A „lényeg” összefoglalása 1 bekezdés terjedelemben.
- Kérdésre és visszajelzésre is lehetőség.
- A válaszolóknak visszaküldöm a beérkezett összefoglalókat anonimizálva + válaszolok a kérdésekre, stb.

Heti összefoglaló leadása

Mai alkalommal mindjárt duplázási lehetőség:

1. Az előadás összefoglalója.
2. „Zárógondolatok” összefoglalója

<http://birot.web.elte.hu/courses/2019-irod3/irod3-2019-14.pdf>

Ha valaki duplázni szeretne, az – kivételesen – a „Zárógondolatok” heti összefoglalóját leadhatja csütörtök reggel 8:00 után is (emailben).

Nevek, címek, fogalmak ezen a héten

- Gaoni korszak
- Risonim
- Ahronim/achronim
- Középkor, kora újkor, újkor (a zsidó történelem szempontjából)
- Askenázi világ/kultúrkör
- Sfaradi világ/kultúrkör
- Haszkala = zsidó felvilágosodás

Ez nem az óra összefoglalása! Az összefoglalást maguk írják meg!

Viszlát jövő szerdán!